

O‘ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASI, ISLOM BANKLARINING RIVOJLANISHI VA ISLOMIY SUG‘URTA ASOSLARI

Abdurahimova Dilara Karimovna PhD

Muxitdinova Dilnozaxon Faxriddin qizi

Toshkent moliya instituti

E-mail: dilnozakhonmukhitdinova@gmail.com

Annotatsiya. Jahon moliyasining kichik ulushiga qaramay, islomiy moliya tez sur‘atlar bilan o‘shib bormoqda va keyingi o‘shish uchun ulkan salohiyatga ega. Hozirda islom moliyasi bank, lizing, sukuk (qimmatli qog‘ozlar) va qimmatli qog‘ozlar bozorlari, investitsiya fondlari, sug‘urta (takaful) va mikromoliyani o‘z ichiga oladi. Maqolada, islom moliyasida islom banklarining hozirgi kundagi faoliyati, islomiy sug‘urta-takaful bo‘yicha olib borilayotgan ishlar, O‘zbekiston islom moliyasini rivojlanishi yuzasida ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: islom moliyasi, sukuk, ribo, murobaha, takaful, islom banki, investitsiya fondlari, islomiy qimmatli qog‘ozlar.

ISLAMIC FINANCE IN UZBEKISTAN, DEVELOPMENT OF ISLAMIC BANKS AND BASICS OF ISLAMIC INSURANCE

Abstract. Despite the small share of global finance, Islamic finance is growing rapidly and has tremendous potential for further growth. Currently, Islamic finance includes banking, leasing, sukuk (securities) and stock markets, investment funds, insurance (takaful) and microfinance. The article provides scientific proposals and practical recommendations on the current activities of Islamic banks in Islamic finance, the work on Islamic insurance and takaful, the development of Islamic finance in Uzbekistan.

Key words: Islamic finance, sukuk, ribo, murabaha, takaful, islamic banking, investment funds, islamic securities.

1960-yillarda Misrda islom bank tizimining paydo bo‘lishi olamshumul voqealik emas edi, ammo yarim asrdan ko‘proq vaqt davomida ushbu soha barqaror rivojlanib kelmoqda. So‘nggi yillarda Islom moliya tizimi tushunchasi ko‘plab mamlakatlar moliyachilarining so‘z boyligidan mustahkam o‘rin oldi. Darhaqiqat, turli mamlakatlarda, xattoki aksariyat aholisi islom diniga mansub bo‘lmagan davlatlarda ham, jumladan AQSH va Buyuk Britaniyada, ushbu moliyaviy institut an’anaviy bank xizmatlariga alternativ moliyalash tizimi sifatida barqaror rivojlanmoqda. Shuning uchun islom bankchiligini o‘rganish global iqtisodiyotda dolzarb mavzu hisoblanadi. An’anaviy bank tizimiga alternativ moliyalash shakllari mavjudligini bilish qiziqarli va foydalidir.

O‘zbekiston Respublikasi Islom taraqqiyot bankiga (ITB) 2003-yilda a‘zo bo‘lgan. Ushbu qisqa muddatli hamkorlik davomida ITB guruhining O‘zbekistondagi portfeli ko‘p jihatdan hukumat bilan faol hamkorlik tufayli jiddiy miqdorda o‘sdı. Bu esa O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyaviy dasturlari qator ustuvor milliy loyihalarining moliyalanishi ma‘qullanishida namoyon bo‘ldı. Ayni paytda ITBning O‘zbekistondagi portfeli Markaziy Osiyo hududida eng yirik (1,8 mlrd. dollardan ziyod) hisoblanadi.

Islom taraqqiyot banki guruhi tarkibiga bir qancha tashkilotlar kirib, shulardan Xususiy sektorni rivojlantirish islom korporatsiyasi (XSRIK) va Xalqaro islom savdo-moliya korporatsiyasi (XISMK) O‘zbekiston banklari bilan hamkorlik qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 21-dekabrdağı 596-sonli qarori bilan O‘zbekiston XSRIKga a‘zo bo‘lgan va 2006-yildan boshlab mahalliy tijorat banklari va tadbirkorlar bilan hamkorlik qilib keladi. Xususan, Murobaxa (ustama haqi evaziga sotish) moliyalashtirish usuli orqali tijorat banklariga moliyalashtirish liniyalari ajratilgan. Ushbu liniyalardan O‘zbekistonda faoliyat olib borayotgan tadbirkorlar, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, qayta ishlash va

iqtisodiyotning boshqa sohalarida ishlab kelayotgan korxonalar o‘z faoliyatlarini yana-da rivojlantirish uchun foydalanadilar.

Mazkur yo‘nalishda XSRIK shu kungacha 15 ta tijorat banklari va 2 ta lizing kompaniyasi bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan va bugungi kungacha banklarga 285 million AQSH dollari miqdorida moliyalashtirish liniyalarini ajratish ma‘qullangan.

Bundan tashqari, XISMK tomonidan, tadbirkorlarga qisqa muddatli (1 yil mobaynida qaytariladigan) savdoni moliyalashtirish liniyalari bir nechta mahalliy banklar bilan hamkorlikda taqdim etilmoqda. Bunda ham Murobaxa moliyalashtirish usuli ishlatilib asosan xom ashyo va uskunalar sotib olish uchun mo‘ljallangan. XISMK tomonidan ma‘qullangan loyihalar qiymati 82 million AQSH dollarini tashkil etdi.

Bugungi kunda dunyo bo‘yicha Islom banklari daromadi yiliga 15-20 foiz, aktivlari esa 20 foizga oshmoqda.

Mamlakatimizda Islomiy moliyalashtirish ishlari 2004-yilda boshlangan bo‘lib, bu O‘zbekistonning Islom taraqqiyot banki (ITB) a‘zoligiga qo‘shilishi bilan bog‘liq. Bu yurtimiz iqtisodiyoti uchun yangi yo‘nalish bo‘lib, unga bugun biznes tarafdin ham, aholi tomonidan ham ehtiyoj mavjud. Mamlakatimiz aholisining 90 foizidan yuqori qismi Islom diniga e‘tiqod qilishi va e‘tiqodi tufayli 15-20 foizga yaqin aholi an‘anaviy kreditlash tizimidan foydalanmayotganini hisobga olsak, muqobil kreditlash tizimi orqali mazkur qatlam to‘liq qamrab olinishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga hamda xalqimizga qilgan 2020-yil dekabr oyidagi Murojaatnomasida “endigi vazifa – chuqur tarkibiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror o‘shning poydevorini yaratishdan iborat” ekani bejiz ta‘kidlanmadi. Iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirish uchun moliyaviy-investitsion resurslarni jalb etish usullaridan biri islomiy banking vositalari, islomiy kapital bozori hamda islomiy nobank va mikromoliyaviy muassasalardan foydalanish hisoblanadi. Shuningdek, moliyaviy xizmatlar, kapital va sug‘urta bozorlarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Quvonarlisi shundaki, 2021-yil O‘zbekiston hukumatining islomiy moliyalashtirish uchun mustahkam poydevor yaratish, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yO‘lida real qadamlar qO‘yishdagi jiddiyligini namoyon etdi. 2022-yil qonunchilikni rivojlantirish va islom bank ishi, mikromoliya, lizing, takaful va sukuk uchun qulay muhit yaratish yili bo‘lishi kutilmoqda .

Xususan, 2021-yilda O‘zbekiston hukumati O‘zbekiston Respublikasida islom bank ishi bO‘yicha me‘yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish uchun ITB tomonidan tanlangan xalqaro maslahatchilardan texnik va moliyaviy ko‘mak oldi.

Shuningdek, ITB ko‘magida Moliya vazirligi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi bilan hamkorlikda sukukning chiqarilishi va muomalasi bo‘yicha huquqiy va me‘yoriy asoslar ustida ishlamoqda .

Bundan tashqari, 2021-yil mart oyida Apex Insurance sug‘urta kompaniyasi O‘zining islomiy sug‘urta oynasini ochdi, u orqali amaldagi qonunchilik doirasida shariatga muvofiqligi ma‘qullangan “ Takaful ” mahsulotini taklif etadi. 2021-yilning yana bir ramziy voqeasi 2021-yil may oyida O‘zbekiston Islomiy moliya va takaful assotsiatsiyasining tashkil etilishi bo‘ldi . Assotsiatsiya nodavlat va notijorat tashkilot bo‘lib, uning mandati islom moliya sanoatini rivojlantirish maqsadida barcha islomiy moliya manfaatdor tomonlari bilan ishlash va ularni birlashtirishdan iborat.

Takaful - bu islomiy sug‘urtaning bir turi bo‘lib, unda a'zolar bir-birlarini yO‘qotish yoki buzilishdan kafolatlash uchun pul mablag‘lari tizimiga pul qO‘shadilar. Takaful brendi ostida sug‘urta qilish shariat yoki islom diniy qonunchiligiga asoslangan bo‘lib, unda shaxslar qanday qilib hamkorlik qilishlari va bir-birlarini himoya qilishlari kerakligini tushuntiradi. Takaful siyosati sog‘liqni saqlash, hayot va umumiy sug‘urta ehtiyojlarini qamrab oladi. Takaful sug‘urta kompaniyalari tijorat sug‘urtasi sohasidagi alternativa sifatida taqdim etildi, ular riba (foizlar) bo‘yicha islomiy cheklovlarga qarshi, al-maysir (qimor) va al-g‘arar (noaniqlik) tamoyillari - barchasi shariatda qonuniy emas. Takaful kelishuvidagi barcha tomonlar yoki sug‘urta qildiruvchilar bir-birlariga kafolat berishga va badal tO‘lash O‘rniga pul fondiga yoki O‘zaro fondga mablag qO‘shishga rozi bo‘lishadi.

Yig‘ilgan badallar tO‘plami takaful fondini yaratadi. Har bir ishtirokchining hissasi talab qilinadigan qamrov turiga va shaxsiy sharoitlariga asoslanadi. Takaful shartnomasi odatdagi sug‘urta polisi kabi tavakkalning mohiyatini va qoplanish muddatini belgilaydi.

Global takaful sug‘urta bozori 2021-yilda 27,6 milliard AQSH dollari qiymatiga yetdi. IMARC Group 2022-2027 yillar davomida CAGR 10,5 foizni tashkil etib, 2027 yilga kelib bozor 49,8 milliard dollarga yetishini kutmoqda.

Takaful, ayniqsa, Osiyo-Tinch okeani va Fors kO‘rfazi hamkorlik kengashi (GCC) mintaqasida musulmonlar sonining kO‘pligi tufayli tez sur'atlar bilan kuchayib bormoqda. Hozirda musulmonlar butun dunyo aholisining beshdan bir qismini tashkil qiladi va kelajakda bu daraja yanada oshishi kutilmoqda. Bozorning yana bir asosiy omili shundaki, G‘arb davlatlaridan farqli O‘laroq, dunyo musulmonlari aholisining kO‘pchiligini yoshlar tashkil etadi, bu butun aholining 60% 25 yoshdan kichikdir. Farovonlik darajasi ortib borayotgani sababli, bu katta yosh musulmon aholi, agar erta qO‘lga olinsa, uzoq vaqt davomida mijozlar bazasini ifodalash potentsialiga ega.

An'anaviy sug‘urtaning kirib borishi GCC kabi badavlat musulmon mintaqalarida nisbatan past. Natijada, Takaful sug‘urta xabardorligini oshirishning asosiy vositasi sifatida qabul qilinadi va bu mamlakatlarda katta imkoniyatlarga ega.

Axloqiy investitsiya siyosati, kuchli O‘shish istiqbollari va narx raqobatbardoshligi kabi omillar ta'sirida Takaful kuchli biznes taklifini ifodalaydi va musulmon bO‘lmagan mijozlarning ham muhim ulushiga ega.

Global takaful bozorida faoliyat yurituvchi yetakchi O‘yinchilardan ba'zilari quyidagilardir: Islamic Insurance Company, JamaPunji, AMAN, Salama, Standard Chartered, Takaful Brunei Darussalam Sdn Bhd, Allianz, Prudential BSN Takaful Berhad, Zurich Malaysia, Takaful Malaysia, Qatar Islamic Insurance Company.

Musulmon davlatlaridagi mavjud islomiy moliyalashtirishga asoslangan banklar, investitsiya fondlari va kompaniyalarning mablag‘larini yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash maqsadida jalb etish ayni

muddaodir. Buning uchun, albatta, mamlakatimiz bank tizimiga yangicha yondashuv bilan nazar solmoq lozim. Ya’ni, an’anaviy moliyalashtirish mexanizmlari bilan bir qatorda sherikchilikka asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarini ham joriy etish muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston bank-moliya tizimiga islomiy moliyalash tamoyilining tatbiq etilishi moliyalashtirishni yana-da kengaytirish, ayniqsa, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish, real ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, Islomiy moliyalashtirishni muvaffaqiyatli joriy etayotgan dunyoviy davlat sifatida O‘zbekiston obro‘sining ko‘tarilishi, ijtimoiy adolatni mustahkamlash, muqobil moliyaviy mahsulotlar paydo bo‘lishi hisobiga aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Ushbu sohaning rivoji g‘arb mamlakatlari qo‘llab-quvvatlovining oshishiga, sudxo‘rlik, qarz yukining pasayishida va korxonalarni moliyaviy sog‘lomlashtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, davlat rahbari o‘z Murojaatida belgilab bergan vazifalarni amalga oshirish maqsadida hukumat an’anaviy banking bilan bir qatorda Islomiy moliya xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha yo‘l xaritasini ishlab chiqishi lozim. Ushbu yo‘l xaritasi mavjud qonunchilikni (bank faoliyati, soliq, qimmatli qog‘ozlar va sug‘urta faoliyatiga doir qonunchilikka qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish) takomillashtirish, targ‘ibot ishlarini olib borish, Islomiy moliya infratuzilmasini rivojlantirish, xalqaro hamkorlik va davlat-xususiy sherikchilik sektorini taraqqiy ettirish, ilmiy-o‘quv ishlarini yaxshilash va investorlar bilan ishlashni o‘z ichiga olishi zarur.

O‘zbekiston siyosiy barqarorlik, qo‘shnilari bilan yaxshi munosabatlar, strategik joylashuvi va Markaziy Osiyo mintaqasida eng ko‘p aholiga ega. Bundan tashqari, mamlakat yalpi ichki mahsulotining 70-80 foizi kichik va O‘rta biznes hissasiga to‘g‘ri keladi. Ular islom moliya institutlarining asosiy mijozlariga aylanishi kutilmoqda. Bu omillarning barchasi O‘zbekistonni O‘zining kattaligi, keng qamrovliligi va ijobiy ta’siri jihatidan Markaziy Osiyo islom banki va kapital bozorining mintaqaviy markaziga aylantirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YIXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini bajaruvchi Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43 sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // URL: <http://uza.uz/posts/69872>
2. Sh.Mirziyoyev. “Oliy Majlisga Murojaatnomasi”, 29.12.2020y.
3. Байдаулет Е. Ислomий молия асослари Х.Ҳасанов таҳрири остида “OZBEKISTON” НМИУ- 2019. // URL: <http://e-library.namdu.uz/Elektron>
4. Pulatova. M.B., Ataniyozov J. X., Xamidova F.A. “Xalqaro moliya institutlari” Toshkent “Iqtisod- moliya”, 2020.-156 bet
5. Pulatova M., Qulmamatov A. “O‘zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish masalalari” Science and Education 3-1 (2022): 1079-1085. <https://www.openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2450/2303>
6. Пулатова М. Б. “Особенности налогообложения субъектов малого бизнеса в современных условиях” Журнал Инновации в Экономике – 2021. – Т. 4. – №. 8.
7. Mokhira Pulatova, Munira Sultonboeva. "The practice of attracting foreign investment to Uzbekistan and ways of its development. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Year: 2020, Volume: 10, Issue: 4. First page:(515) Last page:(522)." Online ISSN: 2249-7137.
8. <https://www.imarcgroup.com/takaful-market>
9. https://www-islamicfinancenews.com.translate.google/glossary/takaful?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uz&_x_tr_hl=uz&_x_tr_pto=wapp